

АВТОНОМІЯ ДУХУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ А. БЕРГСОНА ДЛЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Мосякова Ірина Юліївна кандидат педагогічних наук, заслужений працівник освіти України докторант кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Вступ. Сучасна людина намагається різноманітними способами отримати статус незалежної особистості, бути вільною, творчою, автономною. Особистість, й особливо у вік дорослішання, прагне визначити самостійно власні цілі, досягти тих результатів у своїй життєдіяльності, які саме вона вважає найкращими для себе. Такі думки і прагнення з'являються завдяки сучасним тенденціям розвитку педагогічної науки, які мають міцний фундамент і розвиваються на тлі міждисциплінарних досліджень, що знаходяться на стику філософії, педагогіки, психології, соціології тощо. Сьогодні самоорганізація власної діяльності – є надважливим завданням для розвитку людини. І саме тому представникам різних закладів освіти, і, особливо, педагогам закладів позашкільної освіти, де талановита молодь розкривається через творчість, слід зважати на ті ідеї, які були виголошені найяскравішими представниками школи філософії життя. До таких філософів слід віднести Анрі-Луї Бергсона (1859-1941 рр.), французького мислителя, лауреата Нобелівської премії з літератури.

Мета роботи. Презентувати основні ідеї у вченні А. Бергсона стосовно індивідуальності та автономності людини, її духу. Дослідження має розкрити ідеї філософа, які є актуальними і сьогодні щодо погляду на розвиток автономії, самостійності і зокрема, в умовах творчих учнівських колективів, більшість із яких сконцентровані у закладах позашкільної освіти.

Виклад матеріалу дослідження. Роботи А. Бергсона розглядаються сьогодні різними вченими. Його ідеї, як видатного представника інтуїтивізму, піднімаються у роботах І. Блауберга [3], К. Занфі [4] та ін. Вчені вказують на те, що у роботах філософа є багато слухних ідей для розвитку самостійної особистості, яка не лише інтелектуально, а й інтуїтивно пізнає оточуючий світ та намагається зрозуміти власні життєві пориви.

Основа людського духу – автономія, що дозволяє вийти на найвищий рівень самореалізації, виявитися у творчості. Так, у роботі К. Занфі «Бергсон і німецька філософія. 1907-1932» зазначено про відсилання А. Бергсона до ідеальної людини як у біологічному, так у когнітивному плані: «...роздуми, викладені ще в ранніх його роботах в рамках теорії пізнання, були продовжені в напрямку антропології: поряд із згадкою в роботі 1907 про надлюдину йшлося і про людей, «кожен з яких утворює вид, що складається з одного-єдиного індивіда», іншими словами, про великих чоловіків і жінок, людях дії, за посередництвом яких життєвий порив, що не маючи достатньої енергії для створення нового виду,

продовжує свою творчість» [4, с. 263]. Також К. Занфі підкреслює значущість принципу автономії самого життя людини у роботах філософа і, у той ж час, вказує на існування критики його психологізму: «філософія Бергсона стає не тільки містикою, але, крім того, дуже сумнівною психологічною містикою. Психічне буття і сутність досягають не тільки широти, яка повинна також осягнути «життя» і скасувати таку, що не усувається, автономію феномена життя... «Природа» втрачає тут незалежне і автономне буття, щоб набути характеру – бере витoki в східних космогоніях, – чистого «розтягування душі», дисоціації і дезорганізації її тісної єдності і свободи, що існує із самого початку» [4, с. 201].

Погляд іншого вченого – І. Блауберга на твори філософа дещо інший. Так, він підійшов до розгляду творів А.Бергсона як таких, що мають для всього майбутнього людства велике значення. Зокрема, у книзі «Анрі Бергсон» І. Блауберг вказував на протест А. Бергсона проти натуралізму, проти механістичних методів дослідження людини. Також вчений вказував на те, що А. Бергсон критикував існуючі погляди на людину, чим заклав багато ідей для розробки гештальтпсихології. А. Бергсон, за думкою дослідника, не заперечував принцип цілісності, органічності, але в той же час піддавав гострій критиці ідеї органіцизму: «Але органіцизм, однак, був характерною рисою концепцій, на цей раз соціологічних, які не брали до уваги унікальність і свободу людської особистості...» [3, с. 112]. Також І. Блауберг писав про те, що науки того часу в цілому заперечували автономію особистості, «розчиняючи її або в світі природи, або в соціальному світі» [3, с. 112]. Актуальна і досі ідея А. Бергсона, що підкреслюється І. Блаубергом: «Ціле століття велася боротьба за порятунок цієї автономії, причому часто теж з опорою на науки ... Бергсон по-своєму спробував протистояти цим небезпекам: людська свідомість, що розумілася як тривалість, з одного боку, цілісна і нероз'ємна, нероздільна, а з іншого, – в глибинних основах, там, де людина справді вільна, непідвладна диктату суспільства» [3, с. 112].

Вкажімо на те, що поняття «автономія» як виявлення незалежності, свободи, в історії науки могло б пишатися тільки від того, що самому цьому явищу в її різних формах (політична, фінансова, територіальна і т.п.) приписували різну цінність. Однак за цим твердженням також розкривається і «відмежування себе від цілого», що може розкриватися з певною часткою відносності. Автономію не можна виявити, якщо вона є інертною. Автономія, як на нашу думку, це перш за все, вільна дія людини, що здійснюється в реальному часі згідно із власного світосприйняття і світорозуміння. Тому, якщо ми розглядаємо автономну людину у її загальних рисах, ми відволікаємося від процесу її самореалізації, від вільного вияву її творчості, і зосереджуємося на тих межах, що характеризують гетерономну людину, тобто, як таку, що підпорядковує волю нормі, що задана ззовні, диктату.

Зрозумілим є те, що чим більше автономна людина заглиблюється у процес самореалізації, тим більше символічним стає її досвід, отриманий у процесі

творчого розвитку. Ми вважаємо, що педагогіку автономної особистості у позашкільних закладах освіти має супроводжувати філософське вчення для того, щоб доповнити освітні практики позашкільної науки науковим пізнанням. Завдяки такому поєднанню можливе більш глибоке занурення у творчий простір, виявлення нового сенсу та справжніх вільних дій, що піднімають на більш високий щабель свідомість і почуття особистості, яка знаходиться на етапі дорослішання.

Неоціненними у цьому плані є ідеї видатного філософа, які закарбовані у різноманітних працях, зокрема, у роботі «Творча еволюція». Творча еволюція А. Бергсона встановила, що організований світ є гармонійним цілим, але ця гармонія не є досконалою і допускає багато різних припущень. Філософом було розроблено різні питання, що стосувалися пориву життєвого імпульсу від індивідуальності у соціумі, зокрема, її різноманітності, що змушує перетворювати творчу енергію.

Вчений наголошував на необхідності боротьби протилежностей, конфліктах, зумовлених різноманітними формами життя, а також і на такому явищі, як пристосування, взаємодоповнення: «Defacto, таким чином, гармонії не існує: вона існує скоріше de jure. Я хочу цим сказати, що первинний порив є порив загальний і чим далі ми по ньому йдемо, тим в більшій мірі різні тенденції постають як взаємодоповнення» [2, с. 81]. Вчений наголошував на необхідності докладання постійних зусиль для виявлення свободи людини, насамперед, свободи духу. Він вважав, що такі зусилля завжди зустрічають спротив і самий організований світ для сучасної людини – це одне велике зусилля, яке досить часто паралізується силами ззовні, навіть при тому, що слід вважати найдосконалішим: «Наша свобода – самими рухами, якими вона затверджується, – породжує звички, що згасять її, якщо вона не буде відновлюватися шляхом постійного зусилля: її очікує автоматизм. Сама жива думка застигає у вираженні її формулою. Слово звертається проти ідеї. Буква вбиває дух. І наш ентузіазм, навіть самий палкий, висловлюючись в зовнішній дії, часом так природно застигає в холодному розрахунку інтересу або марнославства, одне настільки легко приймає форму іншого, що ми могли б 299 їх спитати, могли б сумніватися у нашій власній щирості, заперечувати доброту і любов, якби ми не знали, що мертва ще деякий час зберігає риси живого» [2, с. 142-143].

Вчений вважав, що головною діяльністю інтелекту людини є фабрикація і головною функцією при цьому – пошук засобів для виходу із ситуацій, що утруднені різними обставинами. В цих питаннях вчений бачив різноманітні проблеми. Одна з них – питання об'єднання інтелекту однієї людини із іншими інтелектами, адже людина існує у суспільстві, а не є від нього ізольованою: «Насправді людина – істота, яка живе в суспільстві. Якщо вірно те, що людський інтелект прагне до фабрикації, то потрібно додати, що для цього – і для решти – він об'єднується з іншими інтелектами. Але важко уявити суспільство, члени якого не спілкувалися б один з одним за допомогою знаків ... Завдяки цьому стає можливою загальна дія» [2, с. 168-169].

Отже, із цього можемо зробити висновок, що робота педагога із творчими колективами у позашкільних закладах освіти ускладнена тим, що, із одного боку, слід розвивати кожну творчу особистість, враховуючи її життєві пориви, а із іншого боку, ці життєві пориви об'єднувати у єдиний порив цілого колективу творчих особистостей. Основним інструментом для цього є спілкування, як міжособистісне, так і знакове, тобто, до звичайної мови спілкування додається специфічне спілкування, що притаманне різним видам творчості – і ця мова має бути у колективі досконалою і спрямована на пошук найкращого рішення за для гармонійного співіснування.

Повертаючись до праці А. Бергсона, слід вказати і на його думки про необхідність активності у діяльності, виявах прагнення до дії, до проникнення у майбутнє. Він вважав, що людина не має бути пасивною, а навпаки, бути майже завжди на вістрі, щоб запобігти розсіюванню власного «Я». Так, він писав: «Чим більше ми усвідомлюємо наш рух вперед у чистій тривалості, тим більше відчуваємо взаємопроникнення різних частин нашого ества і зосередження всієї нашої особистості в одній точці, або, вірніше, на одному вістрі, яке входить у майбутнє, безперервно його розрізаючи. В цьому і полягає вільне життя і вільна 300 дія» [2, с. 205]. Філософ вказував і на закони збереження енергії та розсіяння енергії, що мають значення як для всесвіту, так і для кожної людини окремо, її життя: «...людина, яка береже свої сили, все менше і менше втілюючи їх у дії, у кінці кінців всі їх витратить на те, щоб змушувати дихати свої легені і битися серце» [2, с. 240]. Тобто, творчий колектив і кожна творча особистість у ньому мають бути активними, прагнути до вільних дій, що спрямовані у майбутнє.

Філософ відзначав, що суспільство людей має бути суспільством вільних людей. Він також вказував і на існування обов'язків, що нав'язані суспільством, і які не відповідають самому життю, хоч і маскуються за принципом організованості, дисциплінованості. Підкреслимо, що філософ вказував на такі явища, як «закрите» і «відкрите» суспільство у праці «Два джерела моралі і релігії» [1]. Беззаперечною і досі є ідея щодо уявлення суспільства про соціальне життя людини, про її звички – як з боку владної людини, так і з боку людини, що звикла підкорюватися іншим людям: «...соціальне життя, з одного боку, представляється нам системою більш-менш ґрунтовно укорінених звичок, що відповідають потребам спільноти. Деякі з них – це звички наказувати, більшість же – це звички підкорятися: або ми підкоряємося особистості, що наказує завдяки громадським повноваженням, або саме суспільство, що смутно нами сприймається або відчувається, надає безособовий наказ. Кожна з цих звичок підкорятися тисне на нашу волю. Ми можемо ухилитися від неї, але тоді ми притягуємося, повертаємося до неї, подібно маятнику, і відхиляємося від вертикалі... як і при всякій звичці, ми відчуваємо себе зобов'язаними» [1, с. 6].

Важливими ідеями у роботі вченого для сьогодення є його погляд на закони, що розробляються людьми у суспільстві. Закони, як на його думку, є або такими, що констатують ті порядки і факти, які існують у суспільстві, або такими, що змушують підкоряти волю особистості, такими, що наказують. При

цьому від тих законів, які наказують, можна, за думкою А. Бергсона, ухилитися: «Від останнього можна ухилитися; він зобов'язує, але не змушує. Перший, навпаки, невідворотний, бо якщо який-небудь факт ухилиться від нього, значить, його вважали законом помилково; це означає, що є інший, істинний закон, який буде сформульований так, щоб висловити все, що ми спостерігаємо, і з яким непокірний факт буде узгоджуватися тоді так само, як і інші» [1, с.8-9]. Така думка є досить цікавою із погляду на систему сучасного управління закладами позашкільної освіти. Тобто, із одного боку, слід уважно розрізняти ці два роди законів, розуміти їх адже ті закони, що спричинюють тиск на волю творчої особистості, заперечують взагалі існування духу людини, її автономію, що потребує додаткового осмислення та подальшого опрацювання.

Висновки. Таким чином, для роботи закладів позашкільної освіти ідеї А. Бергсона є досить актуальними, адже вчений доводив, що дія людини має бути вільною, і підкорятися лише тим законам, які є беззаперечними. Отже, у педагогічній діяльності педагогу позашкільного закладу освіти слід орієнтуватися на саме життя, його течію, що і на сьогодні є актуальним. Зважимо на те, що ідеї А. Бергсона про автономію духу людини, її творчої еволюції важливими є і сьогодні. Для того, щоб просувати такі ідеї і далі, у руслі розвитку позашкільної освіти, де формується творча особистість, слід уважно придивитися до діяльності творчих колективів, на гармонійність вираження життєвих поривів творчих особистостей, на що ми спрямовуємо подальше дослідження.

Список літератури:

1. Бергсон А. Два источника морали и религии / Пер. с фр., послесловие и примечания А. Б. Гофмана. — М.: «Канон», 1994. — 384 с. — (История философии в памятниках).
2. Бергсон А. Творческая эволюция / Пер. с фр. В. Флеровой; Вступ. ст. И. Блауберг. — М.: ТЕРРА-Книжный клуб; КАНОН-пресс-Ц, 2001. — 384 с. — (Канон философии).
3. Блауберг И.И. Анри Бергсон. - М.: Прогресс-традиция, 2003. - 672 с.
4. Занфи К. Бергсон и немецкая философия. 1907-1932 / Пер. с фр. И.И. Блауберг. - М.: Центр гуманитарных инициатив, 2020. — 352 с.